

Prof. dr. J.Th.M. BANK

De persoon van de weduwe Borski Johanna Jacoba van de Velde (1764-1846)

Johanna Jacoba van de Velde is in de Nederlandse geschiedenis bekend, zo niet beroemd geworden als de weduwe Johanna Borski. Onder die naam is zij een icoon van het kapitalisme in Nederland in de eerste helft van de 19^e eeuw. In het boek over *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* wordt zij vermeld met de familienaam van haar echtgenoot – Borski - en met de beroepsaanduiding bankierster.¹ Dat wijst erop, dat zij zich in dat beroep heeft geconformeerd aan de toenmalige zeden en gebruiken. Zij moest zich wel houden aan de heersende gewoonte volgens welke de gehuwde vrouw de familienaam van haar echtgenoot droeg; en dus ook in de weduwe-staat bleef dragen.

Johanna is geboren in 1764 in Amsterdam. Er is een klein verschil van mening over de precieze datum: op 26 augustus of op 1 september.² Ze kwam ter wereld in welstand. Johannes van de Velde, haar vader, was koopman in vlas en had een zekere rijkdom verworven in de textielhandel. In 1787 is hij gestorven aan tuberculose. Hij werd in het familiegraf in de Oude Kerk in Amsterdam begraven. Het was nog in de tijd, dat het kerkgebouw als begraafplaats diende. Dat de familie aldaar een eigen graf bezat, kan als een concreet teken van welstand worden verstaan.

Over haar moeder, Bruna Jacoba Schouten, is vrijwel niets overgeleverd. En ook over haar scholing is er eigenlijk niets bekend. Op 19 december 1790 is Johanna - 26 jaar oud – getrouwd met Willem Borski. Het huwelijk werd voltrokken in de Oude Kerk in Amsterdam in een afzonderlijke ceremonie en niet in een collectief zoals in die tijd gebruikelijk was en goedkoop. De bruidegom was een jaar jonger dan de bruid en kon in de toenmalige verhoudingen gelden als een buitengewoon goede partij.

Haar nieuwe familienaam Borski werd destijds gezien als van een Ashkenazische (Oost-Joodse) herkomst. De schrijver Potgieter noteerde, toen hij in de duinen van Overveen langs het familiale landgoed Elswout had gewandeld, dat het “Pools-Joodsche geslacht” van de Borski’s “een stof in overvloed” zouden leveren voor een roman.³ Maar uit een genealogie van een achter-achterkleinzoon Jan Bijleveld is gebleken, dat er in de 18^e eeuw al vier generaties Borski in Utrecht gevestigd zijn geweest. Ze waren afkomstig uit Pommeren (voorheen in Pruisen, tegenwoordig in Polen gelegen). Bij hun komst naar Nederland waren de Borski’s rooms-katholiek. De in de Republiek ingeburgerde familie was inmiddels Nederlands-Hervormd.⁴ Door economisch

inzicht en een huwelijksbeleid dat “gunstig uitpakte”, hebben de Borski’s deel kunnen uitmaken van het stadsbestuur in Utrecht.

Willem Borski heeft in het tijdbestek van één generatie – de zijne – een toonaangevende positie kunnen opbouwen in de financiële elite van Amsterdam. Daarmee oogste hij niet zonder meer lof. “Langer gevestigde rijke Amsterdammers beschouwden hem daarom als een nieuwkomer in hun kringen, een parvenu. Hun afkeer gaf voeding aan het idee, dat een gewonnen weddenschap de basis was geweest van het fortuin van de Borski’s.”⁵ Om die reden veronderstelde men ook, dat de Borski’s van Joodse herkomst waren; een onjuiste bewering die evenwel illustratief was voor toenmalige stereotypen over (Joodse) nieuwkomers.

Willem Borski begon zijn werkzame leven als handelaar in graan en in koloniale waren. Allengs werd hij meer bankier en financier. In 1789 liet hij zich dan ook officieel registreren als beursmakelaar. Samen met andere investeerders in Amsterdam richtte hij administratiekantoren op voor Franse, Amerikaanse en Nederlandse fondsen. In 1806 nam hij met twee collega’s het initiatief om de *Associatie Cassa* vorm te geven; een vroege variant van de bank, die in 1952 in de *Kas-Associatie* is opgegaan en sinds 2002 *Kas Bank* heet.

Willem deed zijn werk in een land, dat eerst door een Franse koning werd geregeerd (Lodewijk Napoleon) en vervolgens in 1810 bij het keizerlijke Frankrijk werd ingelijfd. Hij had het tij tegen. De ambtelijke hindernissen van het Continentale Stelsel en de status van Engeland als “officiële” vijand waren bepaald geen voordeel voor een nationale economie, die in zijn bloeitijd een zeehandel in alle windstreken had gerealiseerd. Borski deinsde er overigens niet voor terug om met medeweten van Amsterdamse bankiers maar ook met permissie van de Franse regering in maart 1813 naar Engeland over te varen om de nodige bankzaken aldaar af te wikkelen.

In de Franse tijd was Willem Borski officieel *Membre du Tribunal de Commerce d’Amsterdam*; lid van de Handelsrechtbank in de hoofdstad. Hij behoorde daar tot de zes hoogst aangeslagen belastingplichtigen. In het Noord-Hollands archief in Haarlem wordt een document uit 1803 bewaard, waarin hij vermeld staat met een kapitaal van tien miljoen gulden.⁶ Rijkdom verplichtte. De miljonair moest uit hoofde van zijn fortuin aanvaarden, dat in het rijk van Napoleon zijn zoon kon worden opgeroepen voor de “gardes d’honneur”. Dat overkwam zijn oudste zoon David, over wie de vader zich om die reden zorgen maakte. Het was tenslotte oorlogstijd. Willem heeft het einde van de Franse overheersing en de komst van de Oranjevorst Willem I in het najaar van 1813 nog meegemaakt. Op 5 februari 1814 overleed hij. Hij was toen amper 49 jaar. Hij werd begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

Willem is gelukkig getrouwd geweest met Johanna, zo kan men uit bewaard gebleven correspondentie tussen de reizende echtgenoot en zijn vrouw afleiden. Johanna liet dan ook in een rouwadvertentie in de *Nieuwe Amsterdamsche Courant* berichten, dat “mijn tedergeliefde Echtgenoot, de Heer W. Borski, Lid van de Rechtbank van Koophandel” haar was ontvallen; “mij nalatende 8 Kinderen, die hun gemis met mij diep betreuren”.⁷ Er is geen aarzeling te bespeuren in de besluitvaardigheid van de weduwe om de zaken van haar diep betreurde echtgenoot ter hand te nemen. Zij kon dat wettelijk ook doen. In het toenmalige Nederland waren gehuwde vrouwen “handelingsonbekwaam”, maar dat gold niet voor weduwen. De Weduwe Van Nelle (koffieproducten), de Weduwe Brantjes (plateelbakkerij) of de Franse variant van de Veuve Clicquot (de weduwe van de champagne) bewezen het tegendeel.

De weduwe Borski kon niet alleen gebruik maken van de zakelijke contacten van haar overleden echtgenoot; zij bouwde ook zelf een personele “beschermwal” op. De boekhouder van de zaak, Johannes Bernardus Stoop, maakte zij procuratiehouder. Daardoor werd het contact met de Amsterdamse beurs verzekerd want de beursvloer was voorbehouden aan mannen en men moest zich er verplicht dagelijks vertonen. Stoop werd raadsman en vertrouweling van de weduwe Borski; in 1817 bovendien medefirmant in haar firma. “De relatie tussen Johanna Borski en Johannes Bernardus Stoop bewoog zich binnen en buiten het zakelijke. Misschien had het feit, dat Stoop nog geen jaar na het overlijden van Willem Borski zijn echtgenote verloor, hen dicht bij elkaar gebracht.” In ieder geval was hij regelmatig bij haar te gast op het landgoed Elswout in de duinen bij Bloemendaal.⁸

Belangrijke relaties en cliënten ontving de weduwe in haar huis annex kantoor op de Keizersgracht nabij de Spiegelstraat. “Er gaat een verhaal, dat zij zich op oudere leeftijd boven installeert, om het traplopen te vermijden en dat een makelaar, met name Marcus Broen, die de trap niet meer op kan, zich in een turfmand omhoog laat hijsen om zaken te kunnen doen, wat veel bekijks heeft ‘op de gracht’.” Van Lennep, die deze anekdote opschrijft, vroeg zich vervolgens af of er veel Amsterdammers zouden zijn, “die zich over dit voorval verwonderen in een stad waar alles pleegt te worden ‘getakeld’.”⁹

Vaak verbleef de weduwe niet op de Keizersgracht maar juist in haar boomgaard in de Amsterdamse Plantage – toen nog grotendeels onbebouwd – of op het landgoed Elswout. Zij was bovendien de enige eigenaresse van vijf andere huizen in Amsterdam.

Al vroeg heeft de weduwe-moeder het besluit genomen om haar zoon Willem, die zij de geschiktste achtte voor een toekomstige leiding in de zaak, daartoe op

te leiden. Ze schreef na de dood van vader Willem aan de 15-jarige, dat deze hem had bemind “als het zwart van zijn oog” en in hem een kind heeft gezien, “dat zoveel beloofde” en dat “bergen met u” over zou kunnen gaan.¹⁰ Daarom haalde zij hem van de Latijnse school in Leiden en zond hem naar Engeland om bij het bevriende handelshuis van *Baring Brothers & Co* ervaring op te doen in de bankwereld. De oudste zoon David werd op deze manier gepasseerd. Hij werd voor de zeilmakerij bestemd. Uiteindelijk zou hij het overigens ver brengen in de handel. Hij zou een telg van het bankiersgeslacht Insinger trouwen en is op latere leeftijd lid geweest van zowel de Tweede als de Eerste Kamer.

De boedel van Willem senior werd in 1816, drie jaar na zijn overlijden, verdeeld. De weduwe ontving er een vierde in eigendom en een vierde in vruchtgebruik. Voor de kinderen was er de andere helft. Zij werd de eigenaresse van duin en landgoederen in de duinen van Bloemendaal en Overveen: Elswout, Duinvliet, het Middenduin, het Zwarte Veld en andere duinen. Het huidige “Kraantje Lek” behoorde tot haar eigendom. Dit familiebezit is er een bewijs van, dat de elite van Amsterdam niet langer het oog gericht heeft gehouden op landhuizen en villa’s langs de rivieren de Amstel en de Vecht – zoals in de 17^e en 18^e eeuw – maar nu ook het droge zand heeft ontdekt en kapitale woningen liet bouwen in de duinen van Aerdenhout tot Velzen.

Overigens investeerde de weduwe ook in de polders. In de droogmakerij in Nieuwkoop en in de droog gemaakte plassen bij Zevenhoven – beide in Zuid-Holland - kocht zij grond en liet er boerderijen op bouwen, die naar Russische steden werden vernoemd zoals Moskou en (het toen Russische) Riga.¹¹

De weduwe Borski heeft – met het oog op de tijdgeest - zeker twee historische vermeldingen verdiend: als vrouw in een mannenwereld en als succesvol zakenvrouw. Er zijn daarnaast twee transacties geweest, die zij met een duidelijk nationaal belang heeft verricht waarvoor zij achteraf nationaal is geprezen.¹²

De ene is van groot belang geweest voor de totstandkoming en houdbaarheid van de Nederlandsche Bank. Daarover zal de president van deze bank, Klaas Knot, U vanmiddag onderhouden.

De tweede opmerkelijke transactie van de weduwe Borski had te maken met de koloniën. In de Republiek waren de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West-Indische Compagnie (WIC) de instituties geweest voor de handel op en het bestuur van Oost- en West-Indië. De WIC was in 1792 opgeheven, de VOC in de Bataafse Republiek genationaliseerd en vervolgens wegens een hoge schuldenlast in 1800 eveneens opgeheven. In de nieuwe eenheidsstaat werd de behoefte gevoeld aan een handelscompagnie, die het vervoer van en naar de koloniën zou stimuleren maar ook de economische

exploitatie ter hand zou nemen. Opnieuw was het Koning Willem I, die het initiatief nam tot een 19^e-eeuwse variant. In 1824 werd de Nederlandsche Handel Maatschappij (NHM) opgericht; een naamloze vennootschap die zowel de exploitatie van de koloniën als het vervoer voor haar rekening moest nemen.

In de loop van de jaren '30 bleek de NHM in het nauw te zijn gekomen door onvrijwillige voorschotten te verlenen aan Koning Willem I. Geld was nodig om het Nederlandse leger te laten strijden tegen de opstandige Belgen en vervolgens het in een voortdurende mobilisatie op strijdvaardig niveau te houden. De weduwe Borski bleek bereid tot een min of meer nationale weldaad. Zij verschaftte in 1840 forse kredieten op het onderpand van de effecten van de Handel Maatschappij. Daardoor was haar voortbestaan verzekerd.

De NHM is in 1964 met de Twentsche Bank opgegaan in de Algemene Bank Nederland en vervolgens in 1991 met de AMRO Bank gefuseerd. Tot de dag van vandaag kan de ABN AMRO Bank haar daarvoor erkentelijk zijn.

De weduwe moet met een vermogen van vier miljoen gulden in haar tijd een van de rijkste Nederlanders zijn geweest. In 1844 is zij – 80 jaar oud - uitgetreden uit de firma en trok zij zich terug op haar landgoed Elswout. Twee jaar later overleed zij. In het officiële aangifteformulier bij haar dood werd zij “handelaar in fondsen” genoemd. Zij werd evenals haar echtgenoot in de Nieuwe Kerk in Amsterdam begraven. Met haar ging een deel van de boedel het graf in. De schilder Nicolaas Pieneman, in de eerste helft van de 19^e eeuw een vooraanstaand kunstenaar, had haar geschilderd. Het nageslacht kan slechts een kopie daarvan zien en eventueel bewonderen in deze zaal. De weduwe zou enkele schilderijen met zich in het kerkelijke graf hebben laten meenemen.

JAN BANK

---

¹ Els Kloek (red.), *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen: Van Tilt 2013) pp. 864-865.

² Geertje Wiersma, *Johanna Borski, Financier van Nederland 1764-1846* (Amsterdam: Prometheus 1998) p. 15.

Els Kloek (red.), *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen: Van Tilt 2013) p. 864.

³ F.J.E. van Lennep, *Een weduwe aan de Amsterdamse beurs. Borski-saga 1765-1960* (Groningen: Tjeenk Willink 1973) p. 14.

⁴ F.J.E. van Lennep, *Een weduwe aan de Amsterdamse beurs. Borski-saga 1765-1960* (Groningen: Tjeenk Willink 1973) p. 16.

⁵ Geertje Wiersma, *Johanna Borski, Financier van Nederland 1764-1846* (Amsterdam: Prometheus 1998) p. 16.

---

⁶ F.J.E. van Lennep, *Een weduwe aan de Amsterdamse beurs. Borski-saga 1765-1960* (Groningen: Tjeenk Willink 1973) p. 23.

⁷ Geertje Wiersma, *Johanna Borski, Financier van Nederland 1764-1846* (Amsterdam: Prometheus 1998) p. 19.

⁸ Geertje Wiersma, *Johanna Borski, Financier van Nederland 1764-1846* (Amsterdam: Prometheus 1998) p. 25.

⁹ F.J.E. van Lennep, *Een weduwe aan de Amsterdamse beurs. Borski-saga 1765-1960* (Groningen: Tjeenk Willink 1973) pp. 29-30.

¹⁰ Geertje Wiersma, *Johanna Borski, Financier van Nederland 1764-1846* (Amsterdam: Prometheus 1998) p. 20.

¹¹ Geertje Wiersma, *Johanna Borski, Financier van Nederland 1764-1846* (Amsterdam: Prometheus 1998) p. 24.

¹² Els Kloek (red.), *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen: Van Tilt 2013) pp. 864-865.